

RURALNA SOCIOLOGIJA KAO POSEBNA SOCIOLOŠKA DISCIPLINA: ŽIVOT NA SELU

UDK 316.2
Pregledni rad

Marina Ivoš, prof.
Srednja škola Marka Marulića Slatina
Josipa Kozarca 9, 33520 Slatina, Republika Hrvatska
Telefon: +385 98 990 57 35 E-mail: jivos@ffos.hr

SAŽETAK - Tema ovog rada je sociološka disciplina koja se iz svog sociološkog aspekta bavi pojmom seoske pripadnosti ili ruralnosti. U sociologijskoj teoriji ova sociološka disciplina je često puta zaboravljena jer mnogi sociolozi smatraju ruralna područja irelevantnim društvenim prostorom. Termin ruralni je sam po sebi sociološke naravi i odnosi se na selo i seosku zajednicu, odnosno na seoski prostor i seoski život. Predmet proučavanja ruralne sociologije je društvo koje živi u ruralnoj sredini i ponaša se na specifičan način te ima karakterističan krug procesa i odnosa. U tom smislu se pojam ruralnosti u ovome radu odnosi na ruralne prostore specifičnog antropogenog izgleda kao primarna područja za proizvodnju hrane, područja ekološke ravnoteže i odmora od užurbanih urbanih sredina. U radu se donosi jasnija lociranost ruralne sredine u odnosu na urbanu sredinu. Gledano iz naknadne perspektive, od konca Drugog svjetskog rata ruralne sredine u Republici Hrvatskoj su pod snažnim utjecajem deagrarizacije, industrijalizacije i urbanizacije što je dovelo do disfunkcionalnosti i degradacije tradicionalnog rurisa, sela - osnovnog elementa ruralnog prostora. Imajući u vidu spomenutu činjenicu u ovom radu se polazi u pravcu kompleksnijeg shvaćanja stvarnosti ruralne sredine, koja uključuje prostore ruralno-urbanih karakteristika, ali sadržajno vezanih uz ruralni svijet, budući da je sam sadržaj ruralnosti manje podložan promjenama.

Ključni pojmovi: ruralna sociologija, ruralni prostor, ruralnost, selo, seoska zajednica, seoska sredina

ABSTRACT - The topic of this analysis is a sociological discipline dealing with the sociological aspect of village and rural life. This sociological discipline is very often forgotten in the study of sociology because many sociologists consider rural areas to be less important social communities. The term «rural» has sociological connotations and refers to a village or village community, which inevitably means rural areas and rural life. The object of this study of rural sociology is that society living in rural environments and behaving in a specific way with its own specific cycles and relations. That is why the term «rural» refers to rural areas with specific anthropogenic characteristics. Those are the primary areas for food production, ecological balance and relaxation from busy urban life and society. This analysis clearly delineates the place of rural society as compared to urban society. The recent opinion on rural societies in the Republic of Croatia is such that since World War II, they have been undergoing aggressive de-agrarization, industrialization and urbanization, which are the core of the rural environment, ultimately leading to dysfunctionality and degradation of the traditional «rus ruris» or village. With this important fact in mind, this analysis has included a more complex understanding of reality of the rural society. It also has included those areas that have both rural and urban characteristics, which, by their content, are closer to the rural world because rurality is less prone to undergoing change.

Key terms: rural sociology, rural areas, rurality, village, village community, village environment

I. UVOD

Posebne sociologije iz sociološkog aspekta izučavaju detaljnije pojedine društvene kategorije kao umjetnost, religiju, ekologiju, agrar ili vojsku. Određenje pojma seoske pripadnosti ili ruralnosti je jedno od temeljnih pitanja ruralne sociologije. Pojma ruralnost može se promatrati i raščlanjivati od zemlje, nastaviti s poljoprivredom, a zaključiti pejzažom.

Istraživati seljaštvo i selo, poljoprivredu i ruralni prostor, nije nevažno, jer su to sastavnice svakog društva, kako lokalnog, tako i globalnog. Promjene koje se događaju u ovim segmentima društvenog života, mogu se promatrati kao pokazatelji globalnih procesa unifikacije kulture.

Do sociologijske definicije seoske pripadnosti dosad su mnogi sociolozi nastojali dati teorijskim promišljanjem. Pri tom su se ključnima pokazala dva pitanja: prvo,

suprotstavljenost seoskog ostalom prostoru danog društva, i drugo, izbor indikatora za mjerenje ruralnosti (First 1981.; str. 98). Ruralna sociologija je znanost koja se bavi proučavanjem društva u ruralnoj sredini, društva u kojem su ljudi povezani u odnose i

kolektive zasnovane nužno i nezavisno od njihove volje, a prema njihovim prirodnim, društvenim i kulturnim osobinama.

Ruralno društvo nije primitivno društvo. Ono ima svoje norme ponašanja vezane s običajima sela koji su veoma ustaljeni i ne smiju se kršiti. Predmet ruralne sociologije je selo, prostorni i rodbinski odnosi stanovnika sela, s posebnim naglaskom na brak i obitelj te njihov značaj u selu. „Ruralno“ karakterizira društvena, kulturna i radno-profesionalna različitost i obuhvaća dimenzije koje su kvantitativno i kvalitativno različite od onih koje karakteriziraju urbane životne stilove (K. Redman 1991).

II. SEOSKA PRIPADNOST ILI RURALNOST

Ne postoji međunarodno prihvaćena definicija ruralnosti. Ona je različita od države do države. U Oxfordskom rječniku (Oxford Dictionary of Current English, 1989) pojam „ruralno“ znači „ono što je u selu, sa sela ili što podrazumijeva selo“. Za većinu ljudi to je prilično jasna definicija jer se selo dovodi u kontekst nasuprot grada.

Međutim, kao istraživači suočavamo se s poteškoćama oko razlučivanja sadržaja koji nas zanimaju ili s objektivnošću u pokušaju mjerenja ruralnosti. Naime, uz pojmovno određivanje ruralnosti javlja se i problem njenog mjerenja. Ako ne možemo dosljedno mjeriti ruralnost oslanjajući se na neku definiciju, znači li to da je ona u najmanju ruku preopćenita?

Uporišta za neku preciznu definiciju ruralnosti mogu biti specifične mjere kao što je stanovništvo, udaljenost ili zabačenost. U novije se vrijeme podjelom rada između poljoprivrede i industrije pokušava objasniti podjela jednog društva na seoski i gradski prostor.

Pod seoskim područjem bi podrazumijevali ono koje je društveno organizirano oko poljoprivrede i ekstenzivnog iskorištavanja prostora, zemlje, a gradsko područje ono koje je organizirano oko industrijske proizvodnje i obilježeno intenzivnim korištenjem prostora.

Postoje različite nijanse u značenju ovisno o potrebi ili perspektivi svakog istraživača. U toj bi definiciji svakako trebalo spomenuti poteškoće s rubnim urbanim područjem, odnosno, u kojoj točki ruralno-urbanog kontinuuma određeno područje postaje ruralno. Međutim, takva bi definicija bila dugačka kao i ovaj rad, a vjerojatno bi još uvijek isključivala neka ruralna, a uključivala neka urbana područja.

Jednostavan pristup značio bi da ruralnost definiramo kao selo, ili točnije seosko. Pod riječju selo ovdje podrazumijevamo ono što je različito od grada. Ovo je vrlo jednostavna i logična definicija. Ovako uopćena definicija ne mijenja smisao shodno potrebama korisnika ili istraživača, odnosno bez obzira promatramo li osobu sa sela (seljaka) prema gradu ili gradsku osobu naspram sela.

Ruralni ili seoski prostor je suprotnost urbanom ili gradskom prostoru. To je prostor koji je izvorno služio kao životni i radni prostor seljaka - poljoprivrednika, zapravo, to je cjelokupni obradivi i naseljeni prostor izvan gradova.

Prema Strategiji prostornog uređenja RH (1997), seoskim ili ruralnim prostorom se smatra cijeli prostor izvan gradova koji je predmet zanimanja u sociološkom i gospodarskom pogledu, kao prostor u kojem se rasprostiru mala ruralna društva ili ruralne zajednice, usko povezane, životno i radno, s pretežitom prirodnim okolišem.

U Republici Hrvatskoj za jednostavno određivanje pojma ruralnosti koriste se dva kriterija za definiranje ruralnog prostora (Strategija ruralnog razvoja RH 2008-2013, str. 7-8):

1) *Administrativni kriterij*: Prema ovom kriteriju razlika između ruralnih i urbanih područja temelji se na teritorijalnoj podjeli gdje se manje administrativne jedinice, općine, smatraju ruralnim, dok se gradovi smatraju urbanim područjima. Na temelju takvog administrativnog kriterija, od ukupnog stanovništva od 4.437.460 (DZSRH, Popis stanovništva 2001.), 44,4% (1.971.005) stanovnika smatra se ruralnim stanovništvom, a 55,6% (2.466.455) smatra se urbanim stanovništvom.

2) *Kriterij prema gustoći naseljenosti odnosno definicija Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj*: Ovo je najčešće korišten kriterij za razlikovanje ruralnih i urbanih područja. Definicija ili kriterij OECD-a je međunarodno priznat kriterij mjerenja ruralnosti a temelji se na gustoći naseljenosti stanovništva. Razlog je pragmatičan jer podaci postoje, pouzdani su i lako dostupni istraživaču.

Prema definiciji OECD-a, na lokalnoj razini područja se klasificiraju kao ruralna ili urbana temeljem praga od 150 stanovnika na km². Na regionalnoj razini, OECD definira tri skupine područja, ovisno o udjelu stanovništva u regiji koje živi u ruralnim lokalnim područjima:

- pretežito ruralne regije (više od 50% stanovništva regije živi u lokalnim ruralnim područjima),
- značajno ruralne regije (15–50% stanovništva regije živi u lokalnim ruralnim područjima) i
- pretežito urbane regije (manje od 1% stanovništva regije živi u lokalnim ruralnim područjima).

OECD kriterij Hrvatsku pokazuje u visokom stupnju ruralnosti (tablica 1). Većina županija može se smatrati pretežito ruralnim područjima (tablica 2).

TABLICA I
RURALNA I URBANA PODRUČJA,
STANOVNIŠTVO I NASELJA PREMA OECD
KRITERIJU

Klasifikacija	OECD kriterij					
	km ²	%	Broj naselja	%	Broj stanovnika	%
Ruralna područja*	51.872	91,6	6.001	88,7	2.110.988	47,6
Urbana područja	4.731	8,4	763	11,3	2.326.472	52,4
Ukupno	56.603	100	6.751	100	4.437.460	100

Izvor: DZSRH, Popis stanovništva, kućanstva i stanova od 31. ožujka 2001. godine., *Uključuju pretežito ruralna i značajno ruralna područja

TABLICA II
RURALNA I URBANA PODRUČJA, BROJ
STANOVNIKA PREMA OECD KRITERIJU, NA
RAZINI ŽUPANIJA

Županija	Pretežito ruralna		Značajno ruralna		Pretežito urbana	
	Broj stan.	%	Broj stan.	%	Broj stan.	%
Bjelovarsko-bilogorska	133.084	6,3				
Brodsko-posavska	176.765	8,3				
Dubrovačko-neretvanska			122.870	7,9		
Istarska			206.344	13,3		
Karlovačka	141.787	6,7				
Koprivničko-križevačka	124.467	5,9				
Krapinsko-zagorska	142.432	6,7				
Ličko-senjska	53.677	2,5				
Međimurska			118.426	7,7		
Osječko-baranjska			330.506	21,4		
Požeško-slavonska	85.831	4,1				

Primorsko-goranska			305.505	19,7		
Sisačko-moslavačka	185.387	8,8				
Splitsko-dalmatinska			463.676	29,9		
Šibensko-kninska	112.891	5,4				
Varaždinska	184.769	8,8				
Virovitičko-podravska	93.389	4,4				
Vukovarsko-srijemska	204.768	9,7				
Zadarska	162.045	7,7				
Zagrebačka	309.696	14,7				
Grad Zagreb					779.145	100
Ukupno	2.110.988	100	1.547.327	100	779.145	100

Izvor: DZSRH, Popis stanovništva, kućanstva i stanova od 31. ožujka 2001. godine.

Primjenom OECD kriterija od 150 stanovnika na km² u svrhu definiranja ruralnih područja u Republici Hrvatskoj dolazi se do sljedećih zaključaka:

1. 91,6% ukupnog područja Republike Hrvatske klasificira se kao ruralno područje, a 8,4% kao urbano područje;
2. 88,7% naselja smješteno je u ruralnim područjima, a 11,3% u urbanim područjima sa 35% stanovništva u 14 gradova sa više od 30.000 stanovnika;
3. 47,6% ukupnog stanovništva živi u ruralnim područjima, a 52,4% stanovništva u urbanim područjima.
4. Županije Sisačko-moslavačka, Karlovačka, Ličko-senjska, Virovitičko-podravska i Šibensko-kninska pokazuju iznimno visok stupanj ruralnosti, a samo Grad Zagreb može biti opisana kao pretežno urbana županija.

III. RURALNA SOCIOLOGIJA KAO TEORIJSKA ZNANOST: PRISTUPI ZA TUMAČENJE RURALNOSTI

Na početku je ovog poglavlja važno napomenuti da suvremeni sociološki teoretičari vrlo malo pažnje pridaju selu i seoskom životu, dok središnje mjesto socioloških istraživanja zauzima urbano-industrijski prostor, njegova struktura i razvojni procesi. Osnovi je uzrok tomu što većina sociologa ruralni prostor prepoznaje kao slabo naseljeni prostor u kojemu dominiraju djelatnosti poput poljoprivrede i šumarstva. To je, za razliku od urbanih sredina, prostor malih kolektiviteta i malih kulturnih posebnosti koji se ne može svesti na masovnu kulturu.

Istovremeno, svjedoci smo do koje mjere sociološko-ekonomska promišljanja posljednjih godina, iznova, ali snažnije i brže nego ikada do sada, otvaraju pitanja očuvanja i razvoja (hrvatskog?) sela, odnosno ruralnog prostora. U tim postmodernističkim, ekološki osviještenim, i nadasve europski orijentiranim teoretskim razmišljanjima selo se vidi kao prirodna sredina.

Ruralni je prostor doživljavao povijesnu promjenu ali znanstveni sociološki odnos prema ruralnosti se nije značajno promijenio. Za ilustraciju ćemo spomenuti Baltazara Bogišića i Antuna Radića, dvojicu starijih

hrvatskih socioloških teoretičara koji su dali istaknuti doprinos razvoju ruralne sociologije.

Bogišić je sastavio svojevrstni sociološki upitnik „Napatuk za proučavanje pravnih običaja koji žive u narodu“ koji je sadržavao 352 pitanja iz područja seoskog života, a osobito iz života obitelji. Primjenom te ankete prikupio je građu za „Zbornik sadašnjih pravnih običaja Južnih Slavena“ (1873). Svoj znanstveni rad posvetio proučavanju društvenih procesa u selu, lokalnoj upravi, susjedstvu, odgoju te proučavanju narodnih i pravnih običaja.

Radić je osnivač i ideolog hrvatskog seljačkog pokreta. Osnivač je i urednik časopisa „Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena“. Višegodišnjim prikupljanjem podataka o narodnom životu, položio je temelje ruralnoj sociologiji i hrvatskoj etnografiji. Prema Radiću, predmet je proučavanja ruralne sociologije ratarski narod koji živi u svom domu i na svojoj zemlji od svog rada, po načelima uzajamnog pomaganja i bratstva. Seljak živi u porodičnim zadrugama. On je u miru s cijelim svijetom, jer ne uzima i ne otima ništa ni od koga. On ni od koga ne traži ništa, osim da mu ostavi plod njegovog rada i truda. Ono po čemu prepoznajemo i razaznajemo seoski načina života su zemlja i vlasništvo, interakcije i iskustvo, rad i okolina, naselje i susjedstvo, homogenost i stabilnost te, na kraju, ne manje važno porodice (obitelji) i veze solidarnosti (Šušvar, 1988).

Moderni sociolozi smatraju da je ruralni prostor određen kroz četiri sastavna elementa: selo, poljoprivredu, okoliš i tehnologiju. Stoga mu je potrebno pristupiti kroz četiri dimenzije: sociokulturnu - koja se pokazuje u narodnoj kulturi i tradiciji, ritualima i ceremonijama, praznovjerju i religiji, razvoju - kroz postojanje prirodne rezerve resursa potrebnih ekonomiji, ekonomsku - kroz kontinuirano obnavljanje resursa i ekološku - koja se u ruralnom prostoru pokazuje kroz eko-pristup proizvodnji i čuvanju bioraznovrsnosti. (Cifrić 2003:33-41).

Ruralni se prostor, dakle, prepoznaje kao cjelina koju čini nerazdvojni odnos sela, tehničkih sustava i prirodnog okoliša (Štambuk, 2002:22).

Procesi koji mijenjaju selo daleki su složeniji, pa je znanstveno prihvatljivo smatrati ih tek izvanjskim djelatnikom usmjerenim na izmjenu inače statične seoske zajednice. Drugim riječima, seoski se prostor i njegova struktura i u njemu postojeći društveni odnosi (više) ne mogu ispitivati, niti teorijski promišljati, a još manje društvenom akcijom razvoju usmjeravati - izdvojeno od ostalog društva. Povezanost “socijalnog” i “ruralnog” proizlazi iz prostorne raspoređenosti stanovnika jednog društva u “seoska” i “gradska” područja, a to je sastavni dio općih društvenih procesa, koji se temelje na određenom ekonomskom poretku” (First, 1981.; str. 99-100.).

Ruralni prostor neki vide kao ruralnu idilu usporenog ritma življenja u kojoj ljudi slijede prirodni tijek događanja nego tržišni. To je organska zajednica u kojoj ljudi imaju vremena jedni za druge i gdje zauzimaju određeno mjesto i imaju svoju ulogu. To je svojevrstni zaklon, brana suvremenom životu.

Prema Štambuk (2004), sastavnice ili razine ruralnosti mogu biti materijalne pretpostavke koje uokviruju seosko područje, „drže“ ruralnu zajednicu na okupu i određuju tip

pripadnosti i individualno-društvena razina. Tipovi pripadnosti su zemlja, poljoprivredna djelatnost, šumarstvo, eko-turizam, seoski pejzaž i sl. Individualno – društvena razina uključuje seljaka kao pojedinca, njegovu obitelj, rodbinu, seosku lokalnu zajednicu, selo, mrežu osobnih (obiteljsko/rodbinskih) veza na daljinu (Štambuk, 1993).

Prema Tönniesu, selo je zajednica a grad je društvo. Zajednicu predstavlja organska volja, prijateljstvo, krvno srodstvo, susjedstvo i porodično pravo. Osnovni resurs je zemlja. Stanovnici se međusobno poznaju. Prisutan je jak utjecaj seoskog odnosno obiteljskog života. Važnu ulogu imaju običaji i religija a odnosi su sami sebi cilj. Društvo, za razliku od zajednice, karakterizira egocentrična volja. Razvijena su materijalna i duhovna dobra. Osjeti se jači utjecaj i prisutnost materijalne kalkulacije. Društvu su važni ugovorni zakoni i ugovorne obveze. Ono promiče kozmopolitski život a društvene odnose shvaća kao sredstvo za postizanje ciljeva (Tönnies, 2005).

Seoskim će se prostorom, odnosno selom, u budućnosti smatrati onaj prostor koji je u sebi sačuvao nešto od „ruralnog“ u odnosu na „urbano“. Ponešto od „*Gemeinschafta*“ (hrv. zajednica), za razliku od „*Gesellschaft*“ (hrv. društva), pa čak i neku vrstu ruralističke urbanosti (Šuvar 2. tom, 1981., str. 468).

IV. RURALNO DRUŠTVO

Na početku ovog rada naglasili smo da je ruralna sociologija znanost koja se bavi proučavanjem društva u ruralnoj sredini. U ruralnom društvu su ljudi povezani u odnose i kolektive zasnovane nužno i nezavisno od njihove volje, a prema njihovim prirodnim, društvenim i kulturnim osobinama.

Ruralno društvo (def.) podrazumijeva kolektiv ličnosti u ruralnoj sredini, koje imaju svoju kulturu i funkcije različite od drugih društava i čiji članovi surađuju među sobom da bi zadovoljili svoje glavne potrebe (Kostić, 1969).

Društvene strukture čiji je cilj i funkcija zadovoljiti neke društvene potrebe, ima i ruralno društvo kao sistem institucija. Obično se te institucije dijele na glavne i sporedne, one imaju relativno trajni karakter i norme nametnute od strane globalnog društva. Glavne institucije su obiteljske (obitelj), ekonomske (zemljišno vlasništvo), odgojne (škola), profesionalne (zadruga), religiozne (crkva), političke (općina) i rekreativne (različite). U sporedne institucije ubrajaju se ženidba i udaja, odnosno razvod braka, regulacija raspodjele i prodaje, čitaonice, knjižnice, zborovi građana, lokalna kooperativna udruženja itd.

Ono što određuje i čini seosko društvo prepoznatljivim i tipičnim su zemlja i vlasništvo, interakcija i iskustvo, rad i okolina, naselje i susjedstvo, homogenost i stabilnost, porodice i veze solidarnosti. Zemlja i vlasništvo predstavljaju za seljaka mjerilo moći i društvenu vrednotu. Osobni rad na zemlji unutar obiteljske, susjedske i seoske grupe osnovni je proizvodni odnos (Šuvar, 1988).

Stav je da seljak zemlju mora posjedovati i na njoj proizvoditi, dok novac drži nesigurnim izvorom egzistencije. Vlasništvo nad zemljom predstavlja izvor životne egzistencije seljaka. Iskustvo seljaka prenosi se na

mlađe naraštaje tako što ih se uključuje u proces poljoprivredne proizvodnje. Na vlastitom posjedu mlađi naraštaj stječe iskustvo u obitelji.

Specifičnost rada na selu je rad na otvorenom, seljak je okružen prirodom, s njom živi, to mu je mjesto rada. Značajan utjecaj na socijalnu organizaciju sela, društvene odnose ima tip i veličina samog naselja u kojem seljak boravi. Selo je karakteristično po svom tradicionalizmu, homogenosti i stabilnosti. Obitelj je važna, njena uloga je višestruka. Seljačka obitelj ima ulogu da proizvodi ali i troši, te time izgrađuje emotivno – mentalnu homogenost.

Tradicijska obilježja ruralnog ili seljačkog društva su statičnost, relativna samodovoljnost i zatvorenost, ovisnost o prirodnim ciklusima, tehnološka zaostalost i niska razina podjele rada, tradicionalni religijski moral i slično.

Međutim, danas se takva obilježja teško mogu i zamisliti, a kamoli doživjeti.

U tom kontekstu teško je doživjeti i seljaka koji je nositelj ruralnog društva i njegov čuvar. Njegov je život percipiran kao svojevrsni „*démodé*“, kao kulturni obrazac po kojemu se pojedinac prepoznaje kao pripadajući seljačkom društvu. Njegova socijalna dimenzija života je određena njegovom životnom djelatnošću – poljoprivredom. Osnovne karakteristike koje čine takvog seljaka su ponos i poštenje.

On je inteligentniji nego što pokazuje. Njegovo mentalno obilježje su individualizam i konzervativizam, a u nekim slučajevima su i vrlo radikalni. Osim toga on je introvertiran, okrenut sam više sebi i izoliran. Seljak je strpljiv, otporan, muževan, sumnjičav i skeptičan prema nepoznatim osobama ili strancima, vrlo izdržljiv i postojan, skroman, odnosno štedljiv i škrtn.

Njegova se djelatnost svodi na profesiju u uvjetima industrijskog društva koja se ne projicira na način života kao poseban kulturni obrazac koji stoji nasuprot modernom društvu. Dok je seljak činio i svoju obitelj seljačkom, poljoprivrednik to ne čini, jer članovi njegove obitelji mogu biti izvan poljoprivrede.

Ovaj se prijelaz od „seljaka“ do „poljoprivrednika“ može shvatiti kao društveni razvoj koji u socijalnom pogledu ukazuje i na promjenu sela. Dok je nekada selo bilo dominirajuće naselje seljačkog društva (gradovi su bili uglavnom utvrde, vojna i administrativno-upravna središta), danas je selo marginalizirano (kako u gospodarskom značenju, tako i u kulturnom).

Selo je danas sve više prostor ambivalentnog značenja. S jedne strane, selo se uglavnom određuje obilježjima negativnog predznaka: smanjivanje, nestajanje, odlazanje, napuštanje, gubitak i sl. No, s druge strane, za romantičare koji teže povratku prirodi selo postoji kao prostor neposrednosti dodira s izvornom prirodnošću, ali i kao prostor mogućeg zajedništva i otuđenja tržištem nametnute interesne svijesti opterećene konkurencijom i kompeticijom.

Poljoprivreda, selo i seljak predstavljali su neodvojivu egzistencijalnu trijadu koja je nekad obilježavala ruralnost. Slavljenje rada u plodovima koji su nekad doslovno život značili, čvrsto su vezali seljaka, selo i poljoprivredu uz prirodu i njenog „stvoritelja“. Religijska dimenzija je bila preteča sjena svake aktivnosti u seoskom životu.

Zahvalnost prirodi i Bogu je obrazac involviran u životni ciklus sela i seljaka. Priroda kao radionica i laboratorij seljaku je određivala ritam rada i odmora,

cikluse rasta, sazrijevanja i ubiranja plodova, davala mu je jasnu i sigurnu formulu preživljavanja od rada. Nažalost, ovakva je ruralnost prestala postojati u vremenu dominacije burze i tržišta. Nova je stvarnost seljaka „raseljačila“, a poljoprivredu je industrijalizirala i tržišno marginalizirala.

Povijesno gledano, problem nestajanja ruralnog društva i ruralnog prostora nije nastao u novijoj povijesti. Ideološki program zatiranja sela i seljaka u Hrvatskoj započeo je nakon Drugog svjetskog rata uvođenjem agrarne reforme i agrarnog maksimuma te oduzimanjem poljoprivrednog zemljišta od seoskih posjeda čija je površina bila veća od 10 hektara.

Sve kasnije državne mjere u ruralnom prostoru poticale su urbanizaciju i kolektivizaciju poljoprivrednih zemljišta. Isprva su osnivane poljoprivredne zadruge, a kasnije poljoprivredni industrijski kombinati. Na taj način su uništene sve istinske tradicijske seljačke zadruge.

Početkom 60-ih godina dvadesetog stoljeća izgrađen je sustav poduzeća u „društvenom“ vlasništvu u kojima su objedinjena poljoprivredna proizvodnja te prerađivačka i trgovačka djelatnost. Zajednički naziv za taj sustav je bio poljoprivredno-industrijski kombinati ili skraćeno PIK. Nastavši na ruševinama sustava kolektivizacije PIK-ovska politika, pod državnom zaštitom, imala je tada, a ima ih i posthumno, pogubne značajke za hrvatski ruralni prostor.

Od 50-tih godina 20. stoljeća ruralni prostor je izložen depopulaciji. Najveća depopulacija dogodila se na onom dijelu ruralnog prostora Republike Hrvatske na kojemu se nije mogla primijeniti mehanizacija poljoprivredne proizvodnje. Žitelje tih ruralnih područja pomeo je velikim dijelom val urbanizacije.

U novije vrijeme planiranje i uređenje seoskih prostora provode gradski urbanistički stručnjaci. Obnovu ratom razorenih sela provode u pravilu nekompetentne osobe. Hrvatska sela su tako ratom opustošena, obnovom unakažena, bez identiteta i neprilagođena seoskom životu.

Imajući na umu doživljene navedene promjene i novu stvarnost ruralnog prostora, sela, seljaka i poljoprivrede možemo rezultatima suvremenih empirijskih istraživanja doći do nekih spoznaja (Šundalić, 2010):

Tradicija je primarno obilježje seoskih sredina. Poljoprivreda je djelatnost koja se vezuje uz selo pa upravo u njoj treba gledati snagu tradicije seoskog života. Zajedništvo i solidarnost su izgubili prioritet u životu sela. Selo je postalo otvorena sredina, profesionalno heterogena, s mladom populacijom koja se obrazuje i koja donosi nove kriterije odnosa – interes prije svega. Kada se u odnosu na prirodno okruženje analizira selo danas, čini se da je sama priroda pretvorena u industrijski poligon za proizvodnju hrane.

Glede infrastrukturnih sadržaja, odnosno kriterija zabačenosti, izgubila se differentia specifica života sela i grada. Tradicionalno-seoski sadržaji (susjedstvo, tradicijski običaji, velike obitelji, i sl.) pomalo gube u svojoj predodređenosti za selo. Razvojni sadržaji su podjednako pripadajući i selu i gradu (elektricitet, telefon, plin, prometnice i sl.). Obrazovno-zdravstveni sadržaji, primjereno veličini, su također potrebni selu (osnovne škole, domovi zdravlja). Sve govori da se i tu gubi ono „seosko“ u selu.

Prevladavaju kulturnih obilježja, koja su prije svega određena tehnologijom, brzim ritmom života i

diskontinuitetom, nad prirodnim obilježjima sporosti i kontinuiteta, ruralni se prostor sve manje potvrđuje kao prirodni prostor.

Selo je u dvadesetom stoljeću doživjelo značajne demografske promjene pa bi u tom smislu novo obilježje ruralnosti biti naročito slaba naseljenost i visoka životna dob seoskog stanovništva te predodređenost na egzodus.

Mentalitet ruralnog društva se promijenio. Pluralizam zanimanja na selu, sve zastupljenije obrazovanje, mobilnost i naviknutost na urbanu infrastrukturu naznače su promjene mentaliteta.

Industrijsko društvo selo podređuje gradu, poljoprivredu industriji. Tako selo doživljava dvostruku transformaciju: onu egzistencijalnu, jer se uvjeti života sve više traže i osiguravaju izvan poljoprivrede, i onu društvenu, jer selo sve manje ima udjela u ukupnoj ekonomiji i kulturi industrijskog društva.

Ruralni je prostor prestao biti isključivi prostor prirodnog života, kao i prostor organiziranog seljačkog i agrarnog društva. Nestalo je tradicionalnog načina života koji se potvrđivao kroz simbiozu s prirodom, kroz ravnotežu između stanovništva i resursa prirode.

V. ZAKLJUČAK

Na temelju ovog rada može se zaključiti da su osnovne komponente ruralnosti seoski prostor i seosko društvo. Seoski ili ruralni prostor je suprotnost urbanom ili gradskom prostoru. To je cijeli prostor izvan gradova koji je predmet zanimanja sociološkom i gospodarskom pogledu.

Prema definiciji OECD kriterija, Republika Hrvatska je pretežno ruralna zemlja ako se za mjerenje ruralnosti uzme udio stanovništva koje živi u ruralnim lokalnim područjima.

Ruralni prostor je sastavnica sela i seljačkog života. Sociolozi istražuju taj prostor ponajviše radi upotpunjavanja slike promjena koje je donijela modernizacija. Sociološki je moguće vrlo slojevito odrediti ruralni prostor: to je prostor slabije gustoće naseljenosti u kojemu dominiraju djelatnosti poljoprivrede i šumarstva, prostor malih kolektiviteta i kulturne posebnosti koje su nesvodive na masovnu kulturu. Ruralni prostor neki vide kao ruralnu idilu usporenog ritma življenja u kojoj ljudi radije slijede prirodni tijek događanja nego tržišni.

Ruralno društvo je organska zajednica u kojoj ljudi imaju vremena jedni za druge i gdje zauzimaju određeno mjesto i imaju svoju ulogu. U središtu definicije pojma seoskog društva je seljak kao pojedinac i ekološki akter, koji se u odnosu s prirodom pojavljuje istovremeno kao njezin korisnik i čuvar.

Ruralni prostor je doživljavao povijesnu promjenu, u predindustrijskom vremenu sporiju, a pod utjecajem deagrarizacije, industrijalizacije i urbanizacije vrlo ubranu. Ona se pokazivala kroz miješanje dvije vrste obilježja identiteta – prirodnih i kulturnih.

Iako ruralno društvo i dalje karakterizira potreba za pripadanjem posebice obitelji, konfesiji i naciji, moguće je ukazati na smjer promjene mentaliteta seoskog društva: nestajanjem seljaka i tradicijske kulture seoskog života umanjuje se i značenje tradicije pripadanja.

LITERATURA

1. Cifrić, I., (2003): Ruralni razvoj i modernizacija: prilozi istraživanju ruralnog identiteta, Zagreb: IDIS
2. Dilić, Edhem (1989): Sociologijski aspekti ruralnog razvoja, Zagreb: IDIS
3. First, R., (1981): O pojmu seoske pripadnosti, U: Sociologija sela, Br. 19, str. 97-106; Zagreb: IDIS
4. First, R., (1981): Seoska porodica danas: kontinuitet ili promjene, Zagreb: IDIS
5. Kostić, Cvetko (1969): Sociologija sela (poglavlje: III i VII), Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika SRS
6. Štambuk, M., (1993): Od „stare“ ka novoj ruralnosti, U: Sociologija sela, Br. 33, str. 173-182; Zagreb: IDIS
7. Šundalić, A., (2010): Selo – iz autentičnosti u neprepoznatljivost (monografija), Osijek, Ekonomski fakultet
8. Šuvar, S., (1988): Sociologija sela I i II, Zagreb: Školska knjiga
9. Toonnies, F., (2005): Gemeinschaft und Gesellschaft. Abhandlung des Communismus und des Socialismus als empirischer Culturformen [1887], ab 2. Aufl. 1912 mit dem Untertitel Grundbegriffe der reinen Soziologie; Darmstadt; zahlreiche Auflagen, zuletzt Wiss. Buchgesellschaft
10. Župančić, M., (2005): Obiteljska poljoprivredna gospodarstva i ruralni razvitak u Hrvatskoj, U: Sociologija sela, Br. 43, str. 167: 171- 194; Zagreb: IDIS